

Hrvatske interkulturno-obrazovne retrospektive

Vlatko Previšić
Koraljka Posavec
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Sadržaj rada odnosi se na uvodni referat IAIE konferencije, koja je od 17. do 21. rujna 2013. godine održana u Zagrebu. Donosi kraći pregled interkulturalne tematike u području obrazovanja u Hrvatskoj u posljednjih pola stoljeća. Pritom se prije svega polazi od interkulturalnog obrazovanja što se u svojim začecima javilo u Hrvatskoj sedamdesetih godina prošloga stoljeća s masovnim ekonomskim migracijama tzv. radnika na privremenom radu u inozemstvu, na prostorima bivše Jugoslavije, kojoj je pripadala i Hrvatska. Obrazovanje djece radnika migranata predstavljalo je tada velik problem kako za zemlje porijekla, tako i zemlje prijema.

Zatim se daje pogled stručnog i znanstvenog istraživanja ove teme kroz uključivanje ustanova, timova i pojedinaca u izučavanje interkulturalnog obrazovanja na sasvim drugačiji, nego dotadašnji, mahom politički, način. Nekoliko znanstvenih projekata hrvatskih sociologa i pedagoga osobito su pridonijeli rasvjetljavanju ove problematike u Hrvatskoj. Naravno da se tretman interkulturalizma ne gleda isključivo kroz migrantsku prizmu, nego općekulturnu i pedagošku problematiku uređenja, inoviranja i unapređenja školskoga sustava u Hrvatskoj. Takvo zadržavanje interkulturalizam na „domaćem prostoru” daje mu sasvim novu dimenziju i ulazi u nacionalni kurikulum obrazovanja u Hrvatskoj kao inovativni iskorak prema Europi i svijetu.

Ključne riječi: interkulturalizam, obrazovanje, politike obrazovanja, multikulturalizam, retro(per)spektive.

Iako bi se moglo očekivati da se na hrvatska interkulturalna iskustva retrospektivno osvrnemo samo na razdoblje od njezina nedavna nešto više od dvadeset godina državnog osamostaljenja (što će se najvećma i dogoditi), želimo ipak naglasiti da sama ideja i neki oblici multikulturalne prakse na ovim prostorima imaju svoje daleko dublje i starije korijene. Većina njih je, razumljivo, vezana za povijesno-društvene promjene koje su, uvjetno govoreći, bile „lokalnog” karaktera, ali multikulturalna i globalizacijska kretanja i prestrojavanja na europskim i svjetskim prostorima nikada nikome nisu dopuštala ostajanje u vlastitom dvorištu. Naravno da su čvrsti, rigidni i „željezni” sustavi različitih političko-svjetonazorskih pogleda i podjela imali svoje nametnute i ograniče-

ne „multikulturalne modele” jednodimenzionalnih rješenja, koji su za različite svrhe funkcionirali kao ideali dobro uređena društva. Mnogi su, međutim, među njima brže ili sporije pucali i pokazivali kako protuprirodna, nametnuta, politički konstruirana te „in vivo” provođena slamanja ljudi, njihovih tradicija i kultura, nemaju perspektivu takva zajedničkog življenja.

Ipak valja znati da naše okolnosti javljanja interkulturalnih ideja obilježava relativno dugo razdoblje doktriniranog „internacionalizma”, čak jedne hipokrizije te naglog društvenog obrata s teškim ratnim posljedicama što je zanjihalo prirodni refleks prema nacionalizmu i etnocentrizmu, u odnosu na interkulturalizam kao jedan novi društveni koncept i dijalog. Demokratska tranzicija istodobno ostavlja

značajnog traga ne samo na političkoj, društvenoj i individualno-mentalnoj paradigmi, nego i potrebi promjena institucionalnog odgoja i obrazovanja. Jer, traganje za zajedničkim susretnicama različitih kultura, jezika, tradicije i svakodnevnice – svjetovnih i duhovnih uvjerenja – bila je tada naša nasušna potreba toliko potencirana kao imperativ trenutka kojim akademska, politička i društvena sredina želi pokazati svoje odvajanje od starog državnog okvira, a da se pritom ne ode u izolaciju, autarkiju i arhaizme vlastite prošlosti, već pokazati spremnost integracije u moderni europski i svjetski okvir.

Interkulturalno obrazovanje u Hrvatskoj migrantska tema šezdesetih godina prošloga stoljeća

Da ne pretvorimo kratke hrvatske interkulturalne retrospektive u patetičnu reminiscenciju na neka davno prošla vremena i događaje, dopustimo si ipak ukratko podsjećanje da je u Hrvatskoj interkulturalizam, kao ideja i pokret bio, manje više, nedovoljno poznat sve do devedesetih godina prošlog stoljeća. Prije toga, na prostorima bivše Jugoslavije, on je isključivo promatran kao projekt, ili kao jedan od modela obrazovanja djece migranata. Projekt L. Porchera, iz polovice osamdesetih godina prošloga stoljeća, kojim se kroz Vijće Europe (još od sedamdesetih dvadesetog stoljeća) želio konstruirati svojevrsni kurikulum osposobljavanja nastavnika za rad s djecom migranata, a koja su se sve više pojavljivala u školama imigrantskih zemalja, priman je u tadašnjoj Jugoslaviji, a i nekim drugim zemljama iz kojih su dolazili masovniji migracijski exodusi radne snage (prije svega Turske i Grčke), kao asimilacija njihove djece i kao novačenje radne snage za potrebe njihova tržišta rada. Zbog toga je tada, u nas, bilo tek tu i tamo manjih znanstvenih istraživanja multikulturalne problematike – više svedene na prenošenje nekih stranih iskustava iz prekooceanskih zemalja; ili neki sociološki radovi pri tadašnjem Centru za istraživanje migracija (kasnije Institutu), te Zavodu za pedagogiju Filozofskog fakulteta iz Zagreba. U svakom slučaju interkulturalizam je tada na ovim prostorima predominantno sagledavan kao projekt obrazovanja djece migranata, a naša znanja o teorijama, modelima i politikama interkulturalizma, osobito u obra-

zovanju, bila su za nas početno učenje, a mnogi su u tome nalikovali na spore učenike.

U bivšoj Jugoslaviji dominantna ideja međunarodne suradnje svodila se na internacionalizaciju i unutarnje „bratstvo i jedinstvo” koje je pružalo „tihi otpor” interkulturalizmu kao „metodi asimilacije” djece radnika migranata, čemu je, eto, trebalo pružiti manje ili više vidljiv otpor. Zbog toga multi- i interkulturalizam nisu bile teme koje bi se ozbiljnije znanstveno i stručno istraživale i tretirale. Pluralne i demokratske ideje teško su prodirale u prostore iza „željezne zavjese” i jednodimenzionalni ideološki sustav. U Hrvatskoj su ideje interkulturalizma bile sve prisutnije i zbog činjenice da je najveći broj radnika migranata odlazio upravo iz te jugoslavenske sastavnice, koji su se prije svega kroz školovanje svoje djece dolazili u doticaj s tim idejama. Jednako tako i „prolježno buđenje” u Hrvatskoj 1970-ih godina zagovaralo je osim političke demokratizacije i potrebe znanstvenog istraživanja i obrazovanja na temeljima otvaranja prema svijetu. U području interkulturalne problematike to se očividno moglo osjetiti tek polovicom osamdesetih godina prošloga stoljeća kada se upravo u Hrvatskoj unutar Jugoslavije institucionalno i pojedinačno javljaju neki projekti i publikacije koji se bave migrantskih, iseljeničkih i obrazovnim temama komplementarnim multi- i interkulturalnim idejama i zasadama.

Interkulturalizam u Hrvatskoj devedesetih godina dvadesetog stoljeća

Tek nakon 1990. u Hrvatskoj se, usporedo s njezinim državotvornim osamostaljenjem, demokratskim promjenama i tranzicijskim dvojbama, interkulturalizam počeo sagledavati kao osnova, ne samo za obrazovne nego i društvene promjene, koje je Europska unija artikulirala kao pokret za ravnopravnu suradnju, dijalog, toleranciju, međuzavisnost, uzajamno poznavanje i priznavanje te interakciju različitih kultura, vjera i drugih etničkih osobitosti. S druge strane, u znanstvenom diskursu, u Hrvatskoj je jedno zakašnjelo postmoderno otvaranje, dalo odjednom više mogućnosti za bavljenje ovom problematikom na istraživačkom planu, unatoč činjenici da je u tome u Hrvatskoj bilo sasvim otvorenih otpora.

Trebalo je dosta napora da se otvori interkulturalni senzibilitet u području obrazovanja, medija, poslovnih komunikacija i znanstvenog istraživanja. Odnos prema interkulturalizmu ipak sve više dobiva na razumijevanju i podršci tako da se u Hrvatskoj šire i adekvatnije shvaća ovo značajno društveno područje. Ali ratna su događanja na ovim prostorima, kao i demokratska buđenja zapretanih nacionalnih vrijednosti, izazivala različite sumnje u interkulturalne ideje, zbog čega se ova tematika marginalizirala. Sve više se, međutim, uviđa da prihvaćanje interkulturalne ideje kao sastavnice demokratizacije i pokazatelj stupnja dosegnutog društvenog razvoja, traži i transformaciju obrazovnih sustava na ovim osnovama; i to, od kurikulumskih promjena do obrazovanja nastavnika – drugim riječima, od teorije do prakse.

Tih, 90-ih godina prošloga stoljeća, uz globalizacijske teme, pluralne ideje, zatim postupno otvaranje nevladine društvene scene, u krugovima znanstvenika koji se bave odgojem i obrazovanjem, sazrijevala spoznaja o važnosti interkulturalnih promjena za provedbu demokratskih procesa u Hrvatskoj. Ovi su pokušaji imali potporu u stručnim i znanstvenim krugovima, ali i nedovoljan senzibilitet u obrazovnoj politici, koja je još uvijek robovala tradicionalnim temama i trpjela od uplitanja dnevne politike u svoje stručno biće. Još uvijek je, začudo, vladao (a toga ima i danas) neki strah od Europe i Svijeta. Pojava nekoliko članaka i studija o interkulturalnim iskustvima bilo je značajno za širenje smisla prema ovoj problematici, a osobito pokrenuti znanstveno-istraživački projekt *Genealogija i transfer modela interkulturalizma*, što je rađen u okviru Zavoda za pedagogiju Filozofskoga fakulteta, Sveučilišta u Zagrebu (1991.-1995.).

Ovo je svakako bio prvi pokušaj sveobuhvatnog i analitičkog znanstvenog istraživanja interkulturalizma u Hrvatskoj temeljem činjeničnog upoznavanja inozemnih iskustava, s obzirom na naš osjetan zaostatak u provedbi interkulturalnog obrazovanja u usporedbi s razvijenim demokratskim zemljama. S druge strane osim vladina sektora, koji tada strateški i deklarativno najavljuje interkulturalne teme kao dio svoga modernog programa djelovanja, različite su nevladine udruge tih godina inozemna iskustva prihvaćali više kao pasivni recipijenti. U tome im je na ruku išla, i u tome pomagala i nezrela stranačka politička scena Hrvatske, koja se više napajala retradici-

onalizacijom svoga javnog djelovanja, građenom na mitovima, folkloru i uspomenama. Međutim, rezultati ovoga projekta hrvatskoj su prosvjetnoj politici i obrazovnoj praksi, a osobito srednjoškolskoj mladeži, koja se putem različitih prezentacija upoznala s rezultatima ovog komparativno-analitičkog i stručno-kritičkog istraživanja, omogućilo da doznaju i drugačije životne te vrijednosne sustave i okolnosti, kao i da svijet upoznaju i sagledaju iz drugih uglova i širina.

Sredinom devedesetih godina prošloga stoljeća, iako još u relativno ratnom ozračju, širenje interkulturalnih ideja kroz pluralizam u odgoju i školstvu u Hrvatskoj poticale su prije svega neke osviještene nevladine udruge, pojedinci i istraživačke ustanove pri različitim institucijama društvenih znanosti (Zavod za migracije, Hrvatskoj matici iseljenika, povijesnim centrima, sociološkim udrugama te nekim pedagoškim institucijama). Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta, sa svojim interdisciplinarnim timom istraživača, bio je apsolutni pokretač postupnog formiranja stručno-znanstvenog istraživanja pri ustanovama za obrazovanje učitelja i pedagoga, što držimo veoma značajnim, jer su oni neposredni i najvažniji medijatori i transmiteri građanskih i ljudskih prava među školskom djecom i mladeži. Za ilustraciju možemo navesti radove koji su prezentirani hrvatskoj i inozemnoj javnosti o multikulturalnom stanju i interkulturalnim perspektivama u Hrvatskoj; zatim demokratskim obilježjima hrvatskih srednjoškolaca i njihovim stavovima prema različitim inter-kulturalnim vrijednostima; školskom kurikulumu i obilježjima hrvatske nacionalne kulture i dr.

Obzirom na prirodu i sadržaj ove konferencije, zadržimo se sam nakratko na projektu *Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture*, što je rađen, kako smo već naglasili, u Zavodu za pedagogiju i uz potporu Ministarstva znanosti i Ministarstva obrazovanja, te UNESCO-a, koji je ukazao na urgentnu potrebu promjena u kurikulumu školskog obrazovanja s gledišta prevladavanja nesigurnosti među ljudima u postkomunističkim zemljama, ali i unutarnjim nesnalaženjem u demokratskim promjenama osobito s gledišta raskida s prevladanim državnim nasljeđem prema otvorenom svijetu, koji se ubrzano integrira, ali kojem se – jednako tako - ne treba prilaziti s vlastitim dodvoravanjem, još manje ponižavanjem i(li) gubljenjem svojega identiteta.

Posjedovanje, naime, čvrstog vlastita identiteta (nacionalnog, kulturnog, jezičnog, vjerskog i dr.), ne proturjeći prihvaćanju i drugih (interkulturalnih) vrijednosti; bez obzira na bilo čiju prostornu veličinu i mnogoljudnost. Rezultati ovih projekata pokazali su također veliku zainteresiranost hrvatske mladeži za neke druge probleme – jer, na kraju krajeva, oni su djeca budućnosti - ali i upozorili na nedovoljno zastupljene, artikulirane i kurikulumski interpolirane teme na načelima ljudskih jednakosti, građanskih prava i sloboda. Sve je ovo, svakako, bio poticaj i ohrabrenje shvaćanja i aktivnog odnosa prema interkulturalizmu kao svojevrsna ravnoteža u poplavi različitih oblika retraditionalizacije ili avangardne građanske modernizacije neprimjerene društvenom trenutku Hrvatske. Trebala nam je daleko veća znanstvena i stručna argumentacija koju su inače ovi projekti zasigurno dali za implementaciju interkulturalne filozofije i prakse u obrazovno i društveno biće Hrvatske.

U ovome razdoblju svakako je najznačajniji događaj utemeljenje (1995. godine) u Zagrebu jedne od prvih nevladinih interkulturalnih udruga u Hrvatskoj i u ovom dijelu Europe simbolična i doslovna imena Interkultura. Bio je to zapravo nastavak djelovanja istraživačkog tima projekta *Genealogija i transfer modela interkulturalizma*, koji su odlučili na ovaj način formalizirati svoje djelovanje izvan okvira matične ustanove Filozofskoga fakulteta s ciljem informiranja i senzibiliziranja šire javnosti za inter i multikulturalne probleme. Odnosilo se to prije svega na pokretanje drugih istraživačkih projekata; zatim organiziranje interkulturalnih radionica i tribina na kojima se raspravljala interkulturalna tematika; uspostavljalo međunarodne kontakte i suradnja s sličnim udrugama i većim asocijacijama kao i pojedincima iz svijeta interkulturalizma. Dodajmo k tome pokretanje nakladništva te svako drugo promoviranje u javnosti interkulturalnog obrazovanja i komunikacija.

Spiritus movens svega ovoga svakako je bio Vinko Zidarić, koji je do danas ostao svjež i vrlo aktualan u svojim idejama i poticajima. Spomenimo ipak tek neke od mnogih aktivnosti vezanih za aktivnosti Interkulture: Interkulturalni pristup obrazovanju djece Roma; Kulturni identitet hrvatskih srednjoškola; Oblici i sadržaji međunarodne interkulturalne suradnje; Mladi u multikulturalnom svijetu; Nacio-

nalne i etničke manjine u interkulturalnim perspektivama; Ekumenizam i interkulturalizam; Interkulturalna integracija mladih u 21. stoljeću; Interkulturalno ozračje u školi i drugo. Osobit je naglasak u djelovanju udruge Interkultura, kao što se vidi, bio na informiranju i osposobljavanju mladih za interkulturalno djelovanje u lokalnoj sredini, ali i povezivanje s međunarodnim sličnim organizacijama i asocijacijama. Pritom se čak nije ostalo samo na dijalogu s mladima – što je primarno zamišljeno – nego se raspravljalo sa stručnjacima različitih profila; zainteresiranim građanima, nastavnicima te roditeljima učenika.

Krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća, sve do danas, opća je društvena zbilja u Hrvatskoj bila kud i kamo pogodnija i tolerantnija prema inter i multikulturalim tema. Osim što je formirano nekoliko istraživačkih centara; mnoštvo nevladinih udruga koje u svome nazivlju imaju riječ interkultura, interkulturalno i sl., zatim nekih instituta širokih ambicija – spomenimo Institut za globalizaciju i interkulturalno učenje (IGI) iz Zagreba, pojavio se velik broj publiciranih znanstvenih i stručnih radova, studija, knjiga, voluminoznih Rječnika i metodičkih priručnika za učitelje, zatim povremene i stalne večernje tribine i tečajevi informiranja o interkulturalnoj problematici u više gradova Hrvatske (Petrinji, Kninu, Dubrovniku, Karlovcu, Varaždinu, Puli, Bjelovaru, Rijeci, Splitu, Vukovaru).

Vrlo je značajno bilo istodobno uvođenje najprije izbornih, a zatim i nekoliko obveznih kolegija na nekim studijskim ustanovama, visokim školama i fakultetima u redovitim studijima iz područja interkulturalne problematike, pa na poslijediplomskim studijima pedagogije Zagrebačkog sveučilišta, gdje se uvodi specijalističko i modulsko usmjerenje na interkulturalnu tematiku na kojem se stječe najprije stupanj magistra znanosti, a danas je čak i veći broj kandidata doktorirao iz užeg ili šireg područja inter i multikulturalizma. Pritom se, istina, mora naglasiti da neke sredine, za razliku od većine drugih u Hrvatskoj, pokazuju veći senzibilitet i interes za diseminaciju interkulturalnih ideja, ali i da ipak nema nikakva organiziranog otpora bavljenju ovom problematikom. Pitanje je jedino: jesu li negdje, hrvatski interkulturalisti, zakazali i nedovoljno prisutni. Vukovar, na primjer – hrvatski grad heroj na Dunavu, – i danas je vrlo aktualan upravo u tome smislu

jer su ostale mnoge nedoumice organiziranja obrazovanja i života na interkulturalnim osnovama njegovih stanovnika. Čini se da tamo nije do danas bilo uspješnih interkulturalnih utjecaja, prisutnosti ideja i krajnjih rezultata. A mnogi su tamo iz zemlje i inozemstva dolazili, istraživali i eksperimentirali – neki samo statističkim pokazateljima žonglirali, a da zapravo nisu ušli u suštinu i dušu problema. A upravo u Vukovaru se trebalo i moralo više učiniti – i on je bio i ostao i dalje otvoreno polje upravo za sve nas!

Čini se da su aktualne promjene i preuredbe u školskom sustavu, metodologiji i strukturi izrade nacionalnog kurikuluma u Hrvatskoj, što je upravo u tijeku, dobra prilika da se interkulturalne teme i načela njegova zastupanja nađu unutra kao integralni dio. Čini se da je obrazovni i školski sustav Hrvatske još uvijek ušančen u svojim okvirima boreći se između nacionalnog i internacionalnog, uza sve deklarativne želje i nastojanja da se što prije približimo Europi i drugom otvorenom svijetu. To ne smije postati naša konstanta, jer otvorenost prema vani, ne znači slabost u sebi. Ksenofobično odbijanje tuđih iskustava i suradnje neprimjereno je današnjem otvorenom društvu, ali i promoviranju vlastitosti sukladno interkulturalnoj ravnopravnosti i snošljivošću. Mladi pritom (na sreću) pokazuju više interesa za interkulturalne probleme i ponašanja od svojih nastavnika, koji su se nedovoljno i marginalno bavili interkulturalnim temama u obrazovanju i cjelovitoj usavršavanju. Šteta je pritom i to što je još uvijek nedovoljna interkulturalna pokretljivost naših učenika u okvirima Europe i uopće integriranost ovih tema u redovitu školsku praksu. U aktualnoj fazi donošenja nove strategije hrvatske znanosti, obrazovanja i tehnologije nadajmo se većoj senzibilnosti za ove teme i probleme.

Današnja interkulturalno-obrazovana naguča u Hrvatskoj

Obzirom na složenost našega društvenog trenutka, zatim posvemašnu gospodarsku krizu, demokratske promjene i druge globalne utjecaje, promjene moraju početi od nekoliko nužnih pretpostavki i polazišta:

Interkulturalizam treba biti integralni dio demokratizacije, čemu obrazovanje mora pridonositi načelno i sadržajno – prije svega formativno i soci-

jalizacijski u području građanskoga odgoja. Aktivni socijalno-komunikacijski odnosi i dijalozi u školi trebaju se eksplicitno naći u novom nacionalnom kurikulumu kao sadržaji i didaktički načini rada jedne nove pedagogije prijateljstava.

Interkulturalno osvješćivanje treba ubrzati jer ono djeluje presporo; pri čemu nedostaje dublje i šire društvene usuglašenosti, a neznanja i nerazumijevanja generiraju različite stereotipe i predrasude u ponašanju ljudi. To se osobito vidi u nekritičkoj naklonjenosti vlastitome u povijesnim temama što pridonosi sve većoj pojavi i porastu ksenofobije i „korozivnim efektima netolerancije”. Tome treba pridonijeti i međunarodna suradnja u ovome području čemu će zasigurno svoj doprinos dati i ova konferencija. U tome smislu za Hrvatsku je stalno aktualno povezivanje interkulturalne obrazovne politike s brojnom hrvatskom dijasporom u svijetu.

Školski i obrazovni sustav treba preurediti i harmonizirati, tako da se napokon izvrši stečaj preživjelih obrazovnih paradigmi, sadržaja i nastavnih tehnologija koje ne korespondiraju sa svijetom. Pri tome nikako ne treba dobra i kvalitetna dostignuća hrvatske škole kao Kartagu razoriti za volju nekih efemernih pojava. Valja stoga također istražiti interkulturalnu povijest školstva u bližoj i daljoj prošlosti Hrvatske.

Interkulturalizam treba razvijati kao strategiju i operativni projekt; surađujući sa svijetom, no nikada u nekom podređenom odnosu prema vanjskom – čemu su zemlje u tranziciji, na žalost, sklone. Usko s tim postavlja se pitanje kako živjeti s različitostima bez sukoba u Novoj Europi; svakako ne samo administrativno uređeno i propisima normirano stanje, nego i socijaliziranim odnosima izgrađivanim kroz proces odgoja i obrazovanja. Zato se i ne može tek tako reći da posjedovanje „administrativnih” kompetencija utvrđenih školskim vrednovanjem jest prepoznatljiv znak nečijeg interkulturalizma. Treba otkriti i uvijek računati s ljudskim krinkama i mimikrijama, koje se uvijek protive stvarnom identitetu. U tome svakako treba jačati interkulturalno građanski odgoj i obrazovanje.

Interkulturalizam nije završeno stanje, nego ga treba nadograđivati u tijeku i u skladu s društvenim promjenama u Hrvatskoj i svijetu. Obrazovanje treba potaknuti njegovu implementaciju u druga pod-

ručja čovjekova života. Pritom se valja zapitati koji je polazni cilj nacionalnih kurikuluma ukoliko polaze od suvremenih interpretacija interkulturalizma. Usko postavljenih ciljevi svakako ne idu u susret toleranciji i razumijevanju, kao niti knjiško unošenje sadržaja koji govore o tome bez praktičnih odgojno-socijalizacijskih postupaka i mjera. U tome je uloga obitelji od presudne važnosti jer je poznato da institucionalno obrazovanje nikako nije dovoljno,

niti je samo po sebi jamstvo tolerantnog postupanja.

Samo na stručnim i znanstvenim rezultatima i osmišljavanju obrazovne politike (formalne, neformalne i informalne prakse) moguće je interkulturalno reformirati sustav organizacije i kurikulum škole, obrazovanja i odgoja u cjelini. Jednom riječju, treba kritički valorizirati nacionalni kurikulum, nastavu i nastavničke kompetencije u području jedne nove didaktike interkulturalnih komunikacija.

Literatura

- Domović, V., Godler, Z., Previšić, V. (2001.), *Streamlining for democracy: intercultural predispositions of the Croatian secondary school population*. *Intercultural Education*, No 3, London.
- Katunarić, V. (1991.), *Jedan uvod u interkulturalizam*. *Theleme*, br. 2.
- Katunarić, V. (Ed.) (1997), *Multicultural Reality and Perspectives in Croatia*. *Interkultura*, Zagreb.
- Mijatović, A., Previšić, V. (ur.) (1999), *Demokratska i interkulturalna obilježja srednjoškolaca u Hrvatskoj*. *Interkultura*, Zagreb.
- Posavec, K., Hrvatić, N. (2000), *Intercultural Education and Roma in Croatia*. *Intercultural Education*, No 1, London.
- Previšić, V. (1987.), *Interkulturalizam u odgoju evropskih migranata*. *Pedagoški rad*, br. 3, Zagreb.
- Previšić, V. (1994.), *Multi i interkulturalizam kao odgojni pluralizam*. U zborniku: *Pluralizam u odgoju i školstvu*. Katehetski salezijanski centar, Zagreb.
- Previšić, V. (1997.), *Croatian schools Facing the Challenge of Multiculturalism*. In: *Multicultural Reality and Perspectives in Croatia*. *Interkultura*, Zagreb.
- Previšić, V., Mijatović, A. (2001.) (ur.), *Mladi u multikulturalnom svijetu*. *Interkultura*, Zagreb.
- Radačić, N. (1994.), *Odgoj i obrazovanje, kultura i informiranje na jezicima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj*. U zborniku: *Manjine na području Alpe-Jadran*. *Zajednica Alpe-Jadran*. Ljubljana.
- Zidarić, V. (1995), *Intercultural Parallels, Developing education for a multicultural Europe*. *Council of Europe*. Strasbourg.
- Zidarić, V. (1998.), *Multicultural Reality and Perspective in Croatia*. *Nova Dumka*, br. 105, Vukovar.
- Zidarć, V. (1997), *The Scientific Research Project: The School Curriculum and the Croatian Cultural Characteristics*. *InterDIALOGOS*, 22. Ženeva.